DOI 10.31651/2524-2660-2021-2-31-36
ORCID 0000-0003-4840-2001

ЛЕВИЦЬКА Лілія Анатоліївна

кандидатка педагогічних наук, старша викладачка кафедри німецької філології,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
e-mail: lilja85@ukr.net

УДК 378.018.43:[316.77:008](045)

РОЗВИТОК МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДИСТНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Простежено проблему формування та розвитку міжкультурної комунікації в закладах вищої освіти України в умовах дистанційного навчання. Актуальність теми зумовлена зміною традиційного навчання в період карантину на онлайн-заняття.

Показано переваги та недоліки дистанційної форми навчання та його вплив на формування міжкультурної комунікації студентів.

Ключові слова: *дистанційне навчання; міжкультурна комунікація; онлайн-навчання; відео конференція; вебінар.*

Мета статті. Розглянути переваги та недоліки дистанційної форми навчання та виявити його вплив на формування міжкультурної комунікації студентів.

Постановка проблеми Дистанційна форма навчання являє собою середовище, в якому одночасно можуть взаємодіяти учасники глобальної освітньої соціальної мережі, окрім того це унікальна можливість для безперервного самонавчання, загального обміну інформацією, незалежно від тимчасових і просторових поясів [1].

Виклад основного матеріалу дослідження. В Умовах пандемії COVID-19 відбувся стрімкий перехід від класичної форми навчання до онлайн фази, що зумовило перегляд можливостей дистанційного навчання іноземних мов у закладах вищої освіти. У системі вищої освіти України дистанційне навчання розглядалось як альтернативна можливість, яка застосовувалась в межах інклюзивної чи додаткової освіти. Критичне ставлення до дистанційної освіти тривалий період часу не дозволяло впроваджувати у традиційну систему вищої освіти дистанційні методи навчання. Однак окремі аспекти організації дистанційного навчання досліджували М. Бесєдіна, К. Власенко, В. Гура. Корифеями дистанційної освіти можна поправу вважати Ісаака Пітмана, який в 1840 році почав навчати стенографії через поштову переписку студентів Обєдноного королівства.

В 50-х роках XIX століття в Німеччині Густавом Лангеншайдтом були опубліковані Lehrbriefe (навчальні листи), в якості самовчителя іноземної мови для дорослих. Не менш вагомими є праці сучасних зарубіжних дослідників: Дж. Блумстука, Д. Кіган, Дж. Коумі, В. Андреєва [2] , В. Бикова [3], В. Солдаткіна, А. Хуторського та інших.

У світовому освітньому просторі на сьогодні існує велика кількість онлайн-курсів, які дають можливість онлайн-навчання студентам із різних країн, що безумовно позитивно впливає на розвиток міжкультурної комунікації. Проте у багатьох студентів у процесі комунікації виникають труднощі, пов'язані з різницею менталітетів, подачею навчального матеріалу, диференційованими методами викладання, дискурсивними відмінностями і іншими аспектами комунікативного характеру. Аналогічні труднощі характерні і для тьюторів, які працюють у полікультурному середовищі. Формування комунікативної компетенції, готовність до реалізації іншомовного, міжкультурного й міжособистісного діалогу з носіями мови у стандартних ситуаціях окреслюють вектор основної мети полікультурної освіти, якого повинні дотримуватись учасники освітнього процесу як в умовах традиційного, так дистанційного навчання [4, с. 15]. Процес вивчення іноземної мови передбачає засвоєння нових способів мислення та спілкування, доступу до світових цінностей культури, переважно до культурного спадку країни, мову якої вивчають, її історії, літератури, географії, науки, мистецтва. Полікультурний розвиток освіти в процесі опанування іноземної мови зазнає ефективної реалізації завдяки залученню окремих фактів іншомовної культури до навчання, що в дистанційному форматі стало набагато доступнішим. Складником підготовки молодого покоління у XXI ст. є багаторівнева соціокультурна освіта (країнознавча, загальнокультурна, лінгвокраїнознавча, соціолінгвістична). За висловом науковців, порівнюючи полікультурну й соціокультурну освіту, можна помітити, що полікультурна освіта розширює свої межі до визнання будь-яких соціальних груп як окремих культур (субкультур), використовуючи при цьому соціокультурний підхід у навчальному процесі.

Одне з основних завдань полікультурної освіти – розв'язання проблеми гуманізації взаємин між людьми, що представляють одну етнічну групу, а також між представ-

никами різних соціокультурних груп, які мають іншу культурну ідентичність (політичну, родову, статеву, релігійну та ін.). У процесі навчання використовують конструктивні принципи навчання, упроваджують численні концепції полікультурної освіти та стратегії її реалізації. Полікультурна освіта передбачає засвоєння соціокультурних знань про:

– походження груп (етнічне, релігійне, расове) на основі вивчення таких предметів, як історія, література, антропологія й соціологія;

– формування взаємин між людьми (вивчення процесу формування групи, експериментальна діяльність, метою якої є порозуміння між індивідами та уникнення конфлікту);

– суспільство як систему (взаємозв'язки між особою й суспільством, активна участь у життєдіяльності суспільства, окремі випадки з практики, огляд історичних фільмів та експериментальна діяльність);

– особливості багатонаціонального спілкування (моделювання процесів порозуміння в багатонаціональній і полікультурній групі);

– процес глобалізації (аналіз конфліктів у руслі історії тощо).

Формування міжкультурної компетентності є кінцевим результатом вивчення іноземних мов у ЗВО, тобто саме вивчення іноземних мов в університеті повинне забезпечити ефективне міжкультурне спілкування у різних професійних сферах і з представниками різних націй, культур і релігій. У вітчизняній теорії комунікацій термін «компетентність» вживається в значенні «сукупність знань, навичок і вмінь, як здатність особистості до здійснення будь-якої діяльності, будь-яких дій», як «рівень сформованості міжособистісного досвіду, тобто навченості взаємодії з оточуючими, який потрібен індивіду, щоб у рамках своїх здібностей і соціального статусу успішно функціонувати в даному суспільстві», або ж як «здатність до вибору і реалізації програм мовної поведінки в залежності від здатності людини орієнтуватися в різній обстановці, тобто вміння оцінювати ситуації з урахуванням теми, завдань, комунікативних установок, що виникають в учасників до і під час бесіди» [5, с. 129].

Думки педагогів, щодо дистанційного навчання в ЗВО розділились: прибічники дистанційної освіти наполягають на тому, що сучасний розвиток телекомунікаційних технологій та використання інтернет-порталів здатні забезпечити студентам отримання освітніх послуг повною мірою, окрім того здобувачі вищої освіти можуть поєднувати навчання з роботою, що є економічно вигідно. Їх опоненти стверджують, що відсутність контакту з викладачами та одногрупниками згубно впливає на психоемоційний стан деяких студентів.

Викладачі-практики зазначають, що формування міжкультурної компетентності студентів не можливе сьогодні без використання інтенет-комунікації, яка широко представлена відео конференціями, чатами, блогами, тощо.

Тож, варто відмітити, що використання інтернету у процесі формування міжкультурної компетентності дозволяє створити реальні можливості для моделювання інформаційного середовища з комунікативними зв'язками. Саме дистанційна освіта покликана вирішити таку проблему, як налагодження міжкультурного діалогу в режимі реального часу. Формат дистанційного навчання розширив можливості студентів спілкуватися з носіями мови, шляхом використання таких програм як Skype, Zoom, Google-Meet онлайн-вебінарів, форумів, тощо [6, с. 19].

Процес модернізації вищої освіти, зумовлений впровадженням дистанційного навчання, вимагає стрімкого розвитку інформаційних технологій. На сьогодні в світовому інформаційному просторі налічується безліч форм дистанційного навчання, найпопулярнішими серед яких є: Adaptive learning адаптивне навчання, яке передбачає процес адапації навчального матеріалу і методів відповідно до потреб споживача; Badges – гнучкий механізм для визнання досягнень як неофіційна альтернатива акредитації; Blended learning – змішане навчання (он-лайн і очна форма навчання); E-learning – електронне навчання, яке проводиться за допомогою електронних засобів масової інформації; Flipped classroom (перевернуті класи) – навчання, спрямоване на самостійну роботу вдома, наприклад (перегляд відео лекцій з подальшим застосуванням нових знань), при такій формі навчання здобувачі освіти активно співпрацюють із викладачем та іншими студентами в інтерактивному просторі; Learning analytics – модель навчання, яка передбачає аналіз і подання значної кількості даних, пов'язаних із навчальною діяльністю студентів; MOOC – он-лайн курс у вільному доступні для всіх бажаючих, включає в себе використання відкритих навчальних матеріалів і можливість взаємодії між здобувачами освіти; SPOC – курси, у формі змішаного навчання; DOCC – відкриті навчальні курси, які створюють можливість для викладачів у кожному закладі вищої освіти створити власну версію курсу з використанням додаткових матеріалів для

студентів, передбачена можливість співпраці між студентами з використанням мережі; Open Educational Resources (OER) – відкриті дані для вільного доступу, зберігання і поширення; Open source software – відкриті освітні ресурси. З огляду на проаналізовані форми дистанційного навчання, можна зробити висновок, що найоптимальнішим для українських закладів вищої освіти є поєднання традиційної і дистанційної форми навчання, з використанням безкоштовного і вільно поширюваного програмного забезпечення.

Формування міжкультурної комунікації у дистанційному форматі забезпечується інструментами синхронного та асинхронного навчання. До перших належать чати, Zoom, Skype, google-meet, відео конференції, інтерактивні дошки. Інструменти асинхронного навчання представлені електронною поштою, форумами, блогами, тощо. Обидва інструменти мають ряд переваг та недоліків. Використовуючи асинхронні засоби комунікації, здобувачі вищої освіти можуть у зручний для них час брати участь у вебінарах, діалогах, форумах, маючи при цьому достатню кількість часу для того, щоб обдумати та обґрунтувати відповідь. Зміна швидкості мовлення, для кращого сприйняття матеріалу студентами з різними мовними рівнями та спілкування у письмовій формі, безперечно належать до переваг асинхронного зв'язку. Індивідуальний підхід, який не завжди вдається знайти викладачу під час традиційного навчання, через брак часу, став реальним в умовах асинхронного дистанційного навчання: здобувачі освіти можуть самостійно обирати темп навчання.

Перевагами синхронного зв'язку є прямий голосовий контакт між викладачем та студентами чи спілкування з носіями мови в реальному часі. Онлайн-заняття зберігає спонтанність мовлення, максимально наближуючи студентів до реальних умов комунікації. Онлайн-фаза зберігає особисті контакти між викладачем та студентами. Вагомою перевагою дистанційної освіти є можливість навчатися в будь-якому місці, точці світу, що створює додаткову можливість спілкування з носіями мови. Безсумнівним плюсом онлайн-навчання є відсутність необхідності щоденно відвідувати ЗВО, особливо для людей з обмеженими можливостями та молодих батьків.

Поряд з перевагами синхронного та асинхронного інструментів навчання варто зазначити недоліки: технічний аспект – відсутність необхідного технічного обладнання: комп'ютера чи доступу до інтернету, особливо у сільській місцевості. Обмежена кількість учасників на деяких інтернет-платформах. Вагомим недоліком онлайн-засобів асинхронної комунікації є відсутність особистого спілкування з викладачем та іншими здобувачами вищої освіти, а також відкладенність зворотного зв'язку на декілька днів, зниження мотивації студентів, спричинене відсутністю нагляду з боку викладача.

Для ефективного проведення занять іноземної мови з метою розвитку міжкультурної комунікації викладачі ЗВО України використовували першочергово синхронні інструменти дистанційного навчання: Skype, Zoom, Google meet, які дозволяють студентам брати активну участь в занятті, загрузити методичні та навчальні матеріали, зробити відеозапис заняття. Саме відеоконфернція вважається найефективнішим засобом розвитку міжкультурної комунікації в умовах дистанційного навчання, оскільки учасники мають можливість бачити і чути один одного обмінюватись даними та обробляти їх Відеоконференція – це спосіб обміну відеозображеннями, звуком і даними між двома або більше точками, оснащеними відповідними апаратно-програмними комплексами [7]. Відеоконференцзв'язок не лише об'єднує прямий діалог, доступ до баз даних, передачу відео і голосу, а також включає в себе функцію «білої дошки», за допомогою якої студенти можуть робити на документі свої позначки, а також бачити коментарі та зауваження інших учасників освітнього процесу. Система покликана підвищити продуктивність роботи студентів, створюючи їм можливості особистого спілкування з викладачем та іншими учасниками освітнього процесу, забезпечуючи своєчасний обмін інформацією на основі спільної роботи над завданнями, у рамках сприяння розвитку міжкультурної комунікації. Варто зазначити, що сучасний відеоконференцзв'язок дозволяє змоделювати обстановку навчання, надаючи можливість всім учасникам бачити, чути і працювати з наочністю, створюючи відчуття, ніби тьютор та студенти знаходяться в одній аудиторії, одній кімнаті. Важливим елементом відеконференції є відеокамера, яка може як для студентів, так і для викладача стати потужним мотивуючим інструментом, примусить студентів попередньо тренувати свій виступ. Для викладача використання відеокамери також є відповідальним моментом.

Другим за ефективністю засобом дистанційного навчання, який дозволяє частково реалізувати формування та розвиток міжкультурної комунікації, на думку викладачів-практиків, є участь у вебінарі: студент може безпосередньо, в режимі реального часу брати в ньому участь (синх-

ронний тип), або ж завантажити запис із сайту університету, в такому випадку мова йде про асинхронний тип дистанційного навчання [8].

Тож, визначальним фактором у процесі організації дистанційної освіти в університетах України, як дієвого інструменту у процесі розвитку міжкультурної комунікації, є забезпечення достатнього рівня інформатизації та розробки спеціалізованих методик дистанційного навчання. Кількість закладів вищої освіти України, які активно використовують синхронні засоби організації дистанційного навчання, зокрема для викладання іноземних мов, досить незначна. Застосування технології дистанційного навчання у підготовці фахівців з іноземної мови в університеті потребує певних змін у методиці викладання. З огляду на те, що викладач не є більше єдиним джерелом отримання знань, оскільки багато інформації отримується з інтернету, першочерговим завданням викладачів іноземних мов є підвищення мотивації студентів та навчання їх самоорганізації.

Подальший розвиток дистанційної освіти має забезпечити структуроване середовище навчання, в якому об'єднаються аудіо-та відео конференції, інтерактивні дошки, ефективні інструменти тестування, цифрові додатки, вебінари, форуми та ефективна організація зворотного зв'язку. Тобто комбінація інструментів синхронного та асинхронного дистанційного навчання покликані забезпечити формування та розвиток міжкультурної комунікації. В умовах традиційного навчання головним завданням студента було запам'ятовування та швидке відтворювання матеріалу, дистанційний формат передбачає розвиток вмінь аналізу, синтезу, планування, співставлення, оцінювання, групової роботи за умов використання технології дистанційного навчання. Дистанційний формат навчання стимулює роль методів активного пізнання. Дистанційне навчання розраховане на студентів достатньо свідомих, які можуть працювати самостійно, без постійного контролю з боку викладача, тож розвиток мотивації студентів та їх здатність до самоорганізації є ключовими завданнями дистанційної освіти.

Реалізація інформаційно-освітнього порталу є основою для створення інформаційно-освітнього середовища у закладі вищої освіти. Головними завданнями інформаційно-освітнього порталу є об'єднання інформаційних, технологічних, довідкових, освітніх ресурсів і сервісів, що задіяні в навчальному процесі в єдиний інформаційний простір; інтеграція та упорядкування всіх освітніх ресурсів кафедр ЗВО; забезпечення структурованого, уніфікованого доступу до всіх інформаційно-освітніх ресурсів кафедр ЗВО; підтримка неперервного зростання кваліфікації педагогів; формування єдиного інформаційно-освітнього середовища з метою обміну досвідом, накопичення і використання знань; – оперативне задоволення інформаційних потреб користувачів; надання студентам можливостей для самовдосконалення, саморозвитку, самостійного навчання, підвищення кваліфікації та рівня знань; оперативний контроль навчального процесу; створення персонального віртуального робочого місця для кожного учасника навчального процесу; забезпечення ефективності використання накопичених знань; високий рівень залучення студентів у процес обміну знаннями [8, с. 89].

Початковий період дистанційного навчання у закладах вищої освіти маркований труднощами, які постали перед викладачами іноземних мов, а саме вирішення методологічних та дидактичних задач, спрямованих на формування міжкультурної комунікації: здатність вести діалог, чітко формувати свої думки та визначати ключові завдання комунікації.

Технічне забезпечення відіграє домінантну роль в процесі дистанційного навчання: використання друкованих словників втрачає актуальність, натомість використання онлайн-перекладачів та електронних словників є невід'ємною частиною дистанційного формату. Найпроблемнішим в цій ланці, на думку педагогів-практиків, є організація доступу студентів до якісних електронних навчальних матеріалів, що вимагає їх підготовки, накопичення та доставки до здобувачів вищої освіти. Як показує досвід, студенти досить часто у процесі підготовки до заняття, при перекладі оригінальних текстів використовують онлайн-словники, хоча якість перекладу іноді досить низька і не відповідає стандартам перекладу, оскільки відбувається калькування електронного набору фраз та мовних зворотів. Окрім того використання онлайн-словників унеможливлює самостійне запам'ятовування нових лексичних одиниць, необхідних для формування міжкультурної компетенції. Активна роль викладача не зменшується, оскільки саме він повинен мотивувати студентів до використання автентичних електронних словників. Електронні словники, підручники, посібники та інші первинні матеріали в оцифрованому вигляді, представлені сьогодні у широкому спектрі, проте не завжди здобувачі можуть самостійно їх скачати, тому саме викладач повинен забезпечити їх доставку до кінцевого споживача – студента. Споживачі ін-

формаційних ресурсів орієнтуються сьогодні, в основному, на використання малогабаритних мобільних пристроїв: смартфонів, планшетів та нетбуків, які дуже поширені серед здобувачів вищої освіти як засіб спілкування, насамперед. З огляду на це, використання мобільних пристроїв в освітньому процесі, а саме в рамках формування міжкультурної комунікації, можна вважати ефективним доповненням до традиційних методів і технологій навчання. Тобто, найактуальнішим і найзручнішим у форматі дистанційного навчання, а саме у процесі розвитку міжкульльтурної комунікації є принцип "mobile first"[9].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином можна зробити висновки, що вибір засобів для організації дистанційного навчання у закладах вищої освіти України, як і методів викладання іноземних мов достатній. Варто підкреслити, що викладання іноземних мов з метою розвитку міжкультурної комунікації вийшло на новий рівень, за рахунок упровадження нових методик, технологій навчання й комунікування. Ключовою у процесі розвитку міжкультурної комунікації залишається роль викладача, оскільки він має визначити рівень знань студента, розробляти та коригувати програми навчання, розвивати критичне мислення у здобувачів вищої освіти та стимулювати розвиток навичок використання інноваційних методів навчання. Перспективи подальшого дослідження полягають перевірці ефективності дистанційного навчання у процесі формування міжкультурної комунікації.

Список бібліографічних посилань

1. Положення про дистанційне навчання: Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 № 466 (із змінами, внесеними згідно з наказом МОН від 08.09.2020 № 1115). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text.
2. Андреев В.И. Педагогика: Учебный курс для творческого саморазвития. Изд. 3-е. Казань: Центр инновационных технологий, 2012. 608 с.
3. Биков В.Ю. Відкрита освіта і відкрите навчальне середовище. *Теорія і практика управління соціальними системами*, 2008. №2. С. 116–123.
4. Сырцова Е.Л. Реализация идей поликультурного образования при обучении английскому языку в начальной школе. *Ярославский педагогический вестник*, 2003. Т. 1(34). С. 2–7.
5. Садохин А.П. Межкультурная компетентность: понятие, структура, пути формирования. *Известия Академии педагогических и социальных наук*, 2007. Вып. XI. С. 86–98.
6. Pyshnohub, M. Technology of successful distance learning at the university. *Conference: les tendances actuelles de la mondialization de la science Mondale*, 2020. Vol. 2. Pp. 19–25. DOI: 10.36074/03.04.2020.v2.19
7. Шуневич Б.І. Теоретичні основи дистанційного навчання: навч. посіб. Львів: Нац. ун-т «Львів. Політехніка», 2006. 243 с.
8. Гуревич Р.С. Інтерактивні технології навчання у вищому педагогічному навчальному закладі. Вінниця: Планер, 2013. 309 с.
9. Tajiev, M. Features of Distance Learning Technology. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 2020. Vol. 5. Pp. 84–92. DOI: 10.37200/ IJPR/V24I5/PR2020574ISBN: 1475-7192

References

1. Regulations on distance learning: Approved by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 25.04.2013 No 466 (as amended in accordance with the order of the Ministry of Education and Science dated 08.09.2020 No 1115). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text [in Ukr.].
2. Andreev, VI (2012). Pedagogy: A training course for creative self-development. 3rd edition. Kazan: Center for Innovative Technologies. 608 p. [in Rus.].
3. Bykov, V.Yu. (2008). Open education and open learning environment. *Theory and Practice of Social Systems Management*, 2: 116–123 [in Ukr.].
4. Syrtsova, E.L. (2003). Implementation of the ideas of multicultural education in teaching English in primary school. *Yaroslavl Pedagogical Bulletin*, 1 (34): 2–7 [in Rus.].
5. Sadokhin, A.P. (2007). Intercultural competence: concept, structure, ways of formation. *Bulletin of the Academy of Pedagogical and Social Sciences*, XI: 86–98 [in Rus.].
6. Pyshnohub, M. (2020) Technology of successful distance learning at the university. *Conference: les tendances actuelles de la mondialization de la science Mondale*, 2: 19–25. DOI: 10.36074/03.04.2020.v2.19.
7. Shunevich, B.I. (2006). Theoretical bases of distance learning: textbook Lviv: National University "Lviv Polytechnic". 243 p. [in Ukr.].
8. Gurevich, R.S. (2013). Interactive learning technologies in higher pedagogical educational institution. Vinnytsia: Glider. 309 p. [in Ukr.].
9. Tajiev, M. (2020) Features of Distance Learning Technology. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 5: 84–92. DOI: 10.37200/ IJPR/V24I5/PR2020574ISBN: 1475-7192.

LEVYTSKA Lilia

Ph.D in Pedagogy, Lecturer of German Philology Department,
Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy

DEVELOPMENT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS IN THE CONDITIONS OF DISTANCE LEARNING

Summary. *The article is devoted to the formation of intercultural competence among students at Ukrainian universities in the conditions of distance learning. The relevance of the research topic is due to the fact that during the use of distance learning in quarantine on COVID-19, practice teachers were forced to reconsider their critical attitude to the distance learning possibilities.*

Purpose. The article goal is to consider the advantages and disadvantages of distance learning from the point of view of the formation of intercultural competence. The article discusses the prospects for distance learning, as well as its advantages and limitations. Online education has been shown to have both pros and cons. Flexibility and availability, individual approach and economy are the main advantages of distance learning. But incorrect use of information technology, lack of social interaction and lack of user qualifications make distance learning less than ideal educational system.

Result. The methodology of the article is based on a communicative approach and includes a group of general

scientific methods (analysis, synthesis, induction, deduction); as well as special methods: a content analysis of scientific literature on the topic of research, a comparative analysis method.

Conclusion. Based on the results of the study, the author of the article came to the following conclusions: assessing the effectiveness of distance learning methods in ukrainian higher education system requires empirical verification after the first mass application in the 2020 academic year, remote methods and tools have both advantages and disadvantages that need to be leveled in the learning process; in the future, the use of distance learning for the formation and development of intercultural competence of students requires the development of systematic methodological foundations..

***Keywords**: distance learning; intercultural communication; online learning; video conferencing; webinar.*

Одержано редакцією: 11.04. 2021
Прийнято до публікації: 25.04. 2021